

**ZALECENIA DLA POSTĘPOWANIA W SYTUACJI ZAISTNIENIA SZKÓD SPOWODOWANYCH
KLĘSKAMI ŻYWIÓŁOWYMI
na terenie parków, ogrodów i innych form zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru
zabytków**

1. Przedmiot zaleceń

Zalecenia dla postępowania **w sytuacji zaistnienia szkód spowodowanych klęskami żywiołowymi** na terenie parków, ogrodów i innych form zaprojektowanej zieleni, wpisanych do rejestru zabytków.

2. Definicje

Klęska żywiołowa – rozumie się przez to katastrofę naturalną lub awarię techniczną, których skutki zagrażają życiu lub zdrowiu dużej liczby osób, mieniu w wielkich rozmiarach albo środowisku na znacznych obszarach, a pomoc i ochrona mogą być skutecznie podjęte tylko przy zastosowaniu nadzwyczajnych środków, we współdziałaniu różnych organów i instytucji oraz specjalistycznych służb i formacji działających pod jednolitym kierownictwem.

Katastrofa naturalna – rozumie się przez to zdarzenie związane z działaniem sił natury, w szczególności wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady atmosferyczne, długotrwałe występowanie ekstremalnych temperatur, osuwiska ziemi, pożary, susze, powódzie, zjawiska lodowe na rzekach i morzu oraz jeziorach i zbiornikach wodnych, masowe występowanie szkodników, chorób roślin lub zwierząt albo chorób zakaźnych ludzi albo też działanie innego żywiołu¹.

Rodzaje najczęstszych klęsk żywiołowych w parkach zabytkowych w Polsce i ich skutki:

Nawałnice, wichury, huragany – w odniesieniu do drzew: wywroty, złomy, wykroty, pochylenia, naderwania systemu korzeniowego, złamania konarów i gałęzi, rozłamania, pęknięcia, defoliacja; ponadto: mechaniczne uszkodzenia elementów małej architektury oraz nawierzchni dróg i placów, deformacja rzeźby terenu.

Powódzie – w odniesieniu do drzew: wywroty, złomy, wykroty, pochylenia, podmycia i naderwania systemu korzeniowego, zatopienie i uduszenie systemu korzeniowego, zamulenie podłoża, rozluźnienie podłoża, nanos namułów, mas ziemi, kamieni, zanieczyszczeń stałych, mechaniczne uszkodzenia kory pni; ponadto: uszkodzenia elementów małej architektury, naruszenie bądź osłabienie konstrukcji dróg i placów, zapadliska dróg, uszkodzenia nawierzchni dróg i placów, m.in. rozmycie i wypłukanie wierzchniej warstwy nawierzchni, deformacja rzeźby terenu, uszkodzenie linii brzegowej zbiorników wodnych - wyrwy i uszkodzenia umocnienia brzegu.

---

¹ Definicje klęski żywiołowej i katastrofy naturalnej: art. 3 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej.

Pożary – w odniesieniu do drzew: spalenia, nadpalenia, oparzenia systemu korzeniowego, pni, konarów, gałęzi i ulistnienia; ponadto: spalenia, nadpalenia obiektów architektury, architektury ogrodowej i wyposażenia.

Wywrot – drzewo lub krzew wywrócone w wyniku działania czynników naturalnych, wypadku lub katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, lub katastrofy budowlanej.

Złom – drzewo, którego pień uległ złamaniu, lub krzew, którego pędy uległy złamaniu w wyniku działania czynników naturalnych, wypadku lub katastrofy w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, lub katastrofy budowlanej².

3. Materiały wyjściowe

- a/ Istniejące dokumentacje: Inwentaryzacja szaty roślinnej zabytku, inwentaryzacja obiektów i wyposażenia, dokumentacja ewidencyjna, studium kompozycji, ikonografia
- b/ W przypadku braku dokumentacji - mapa zasadnicza zabytku w skali 1:500 lub 1:1000, szkic terenowy, ortofotomapa.

4. Postępowanie

Krok 1. WPROWADZENIE PRZEZ WŁAŚCICIELA BĄDŹ POSIADACZA ZABYTKU OKRESOWEGO ZAKAZU WSTĘPU DO ZABYTKU LUB JEGO CZĘŚCI

Zastosowanie ujednoliczonego oznakowania (tablice, taśmy – opracowanie wzoru lub skorzystanie z obowiązujących).

Krok 2. USUNIĘCIE ZAGROŻENIA ŻYCIA (jeżeli takowe istnieje)

Należy podjąć natychmiastowe prace interwencyjne w celu usunięcia przez specjalistyczne służby zagrożeń bezpośrednich (powalone i niestabilne drzewa, wiszące, wyłamane konary, uszkodzone sieci) – straż pożarna, jednostki Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej, właściciele urządzeń przesyłowych, zarządcy dróg, gminne lub powiatowe jednostki oczyszczania lub inne podmioty działające w tym zakresie na zlecenie gminy lub powiatu.

Krok 3. ZAWIADOMIENIE WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTKÓW O USZKODZENIU, ZNISZCZENIU LUB ZAGROŻENIU DLA ZABYTKU

1. Posiadacz zabytku zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków, nie później niż w terminie 14 dni od dnia powzięcia wiadomości o wystąpieniu zdarzenia, telefonicznie, na piśmie lub listem wysłanym drogą elektroniczną.
2. Podmioty, które usunęły drzewa i krzewy przekazują wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków, w terminie 30 dni od dnia usunięcia drzewa lub krzewu, informację o terminie, miejscu i przyczynie ich usunięcia oraz liczbie drzew lub powierzchni usuniętych krzewów, a także dokumentację fotograficzną przedstawiającą usunięte drzewo lub krzew.

Krok 4. IDENTYFIKACJA OBIEKTU PRZEZ KONSERWATORA ZABYTKÓW (UWARUNKOWANIA WYJŚCIOWE)

Zaleca się rozpoznanie ogólnej wartości i znaczenia obiektu na podstawie dostępnej dokumentacji przed dokonaniem oględzin uszkodzonego zabytku³.

² Definicje złomu i wywrotu: art. 5 pkt 26c i 26d ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

³ Do rozpoznania wartości zabytku i jego znaczenia pomocne mogą być:

a/w przypadku obiektów o rozpoznanej kompozycji - posiadana dokumentacja ewidencyjna, konserwatorska, inwentaryzacja studium historyczno-kompozycyjne, analizy, projekty rewitalizacji

Krok 5. DZIAŁANIA INTERWENCYJNE PODEJMOWANE PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW

Wojewódzki Konserwator Zabytków zawiadamia właściciela bądź posiadacza zabytku o terminie przeprowadzenia oględzin obiektu w celu określenia stanu zniszczenia i konieczności przeprowadzenia prac.

Po dokonaniu oględzin zabytku, wojewódzki konserwator zabytków sporządza protokół dotyczący usunięcia złomów i wywrotów. W protokole podaje się w szczególności informację o terminie, miejscu i przyczynie usunięcia drzewa lub krzewu oraz liczbie drzew lub powierzchni usuniętych krzewów oraz dołącza się dokumentację fotograficzną przedstawiającą uszkodzone drzewo lub krzew⁴.

Na podstawie protokołu, właściciel bądź posiadacz zabytku usuwa złomy i wykroty.

Krok 6. OCENA SKALI KLĘSKI I ZASADNOŚCI DALSZYCH DZIAŁAŃ RATUNKOWYCH ZABYTEKU PRZEZ WOJEWÓDZKIEGO KONSERWATORA ZABYTEKÓW ORAZ WŁAŚCICIELA LUB POSIADACZA

Szacunku należy dokonać na podstawie identyfikacji obiektu oraz wstępnej, ogólnej inwentaryzacji szkód.

Oceny skali klęski dokonuje się w trakcie kontroli zabytku, przeprowadzonej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków. Przy ocenie stanu zachowania zabytku należy uwzględnić:

- ilość drzew,
- wiek drzewostanu,
- skład gatunkowy drzewostanu,
- odsetek starodrzewu,
- solitery,
- drogi,
- formy ukształtowania terenu,
- obiekty architektury,
- ogólną powierzchnię zniszczeń.

Obszary, na których odnotowano straty, należy zaznaczyć na mapie lub szkicu obiektu.

W wyniku kontroli należy określić celowość i realne szanse na podjęcie skutecznych działań ratunkowych przy zabytku. Należy określić możliwości ratowania zabytku i przywrócenia do stanu sprzed klęski żywiołowej. W przypadku braku szans na powodzenie działań ratowniczych, należy jedynie udokumentować stan zabytku.

Krok 7. OPRACOWANIE PRZEZ WŁAŚCICIELA BĄDŹ POSIADACZA ZABYTEKU PROGRAMU OKREŚLAJĄCEGO ZAKRES I SPOSÓB DZIAŁAŃ

Program powinien uwzględnić:

1. Etapowanie prac:

etap 1 – prace zabezpieczające konieczne do wykonania w trybie natychmiastowym, np. wykonanie systemu odpływu wód nawałnych, zabezpieczenie drzew z naruszonym

---

b/ w przypadku obiektów o nierozpoznanej kompozycji i braku dokumentacji konserwatorskich - dostępne źródła kartograficzne, ikonograficzne i literatura

c/ w przypadku obiektów o nierozpoznanej kompozycji i braku jakiegokolwiek dokumentacji wskazane jest dokonać oceny ww. wartości i znaczenia na podstawie zachowanych relikwów architektury, drzewostanu, ukształtowania terenu

⁴ Art. 83f ust. 3 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody.

systemem korzeniowym przed zwaleniem, naprawa ogrodzeń w celu ochrony obiektu oraz młodych nasadzeń przed zwierzyną itp.,

etap 2 – program działań inwentaryzacyjnych- tj. określenie stopnia szczegółowości inwentaryzacji uszkodzeń i strat,

etap 3 – program działań konserwatorskich i restauratorskich.

2. Określenie obszarów działania.

Krok 8. INWENTARYZACJA SZKÓD

W zależności od uwarunkowań wyjściowych należy wybrać odpowiedni model postępowania:

a/ **W sytuacji, gdy uszkodzony zabytek posiada aktualną dokumentację inwentaryzacyjną**, działaniem podstawowym jest inwentaryzacja szkód w szacie roślinnej oraz inwentaryzacja szkód w obiektach i wyposażeniu.

Zaleca się następującą kolejność działań:

1. Inwentaryzacja szkód dla wszystkich drzew (starodrzew i drzewa młode): naniesienie na mapę inwentaryzacyjną strat w drzewostanie, oznaczenie drzew na mapie (bez konieczności pomiaru parametrów wielkości, które są w tabeli inwentaryzacyjnej) jako:
  - straty całkowite – wykroty, złamania, powalenia,
  - uszkodzenia – wyłamania konarów, złamania, naruszenie systemów korzeniowych (szczegółowy opis uszkodzeń), naruszenie stabilności w wyniku naderwania bryły korzeniowej i statyki wywołanej deformacją korony,
  - drzewa do leczenia ze wskazaniem numeru drzewa, którego dana szkoda dotyczy, według inwentaryzacji.
2. Waloryzacja strat i uszkodzeń:
  - znaczące ubytki i straty całkowite w kompozycji wymagające uzupełnienia i rekonstrukcji,
  - drzewa soliterowe, pomniki przyrody,
  - ubytki i straty bez znaczenia dla kompozycji, np.: nalot i samosiew, straty w miejscach przewidzianych koncepcją usunięć,
  - straty i uszkodzenia substancji budowlanej i ukształtowania terenu.

b/ **W sytuacji, gdy obiekt nie ma dokumentacji inwentaryzacyjnej**, podstawowym materiałem służącym do oceny strat jest mapa zasadnicza lub mapa sytuacyjno-wysokościowa albo mapa z dokumentacji ewidencyjnej parku. Jeżeli takich map brakuje, to należy wykorzystać inną, dowolną mapę odwzorowującą teren w skali (mapa ewidencyjna gruntów, mapy branżowe), albo inny, dostępny materiał (ortofotomapa, zdjęcia lotnicze, satelitarne), albo szkic terenowy wykonywany doraźnie dla szacowania strat.

Zaleca się następującą kolejność działań:

1. Waloryzację i kategoryzację uszkodzonego obiektu, ocenę jego znaczenia, charakteru (na podstawie ewidencji lub skróconej kwerendy), syntetyczne analizy historyczno-konserwatorskie, powiązanie z obiektami architektonicznymi jako zespół.
2. Inwentaryzację drzew uszkodzonych prowadzoną równoległe z inwentaryzacją szkód:
  - szczegółową inwentaryzację starodrzewu parkowego:
    - naniesienie lokalizacji drzew na mapie, szkicu itp.,
    - charakterystykę i pomiar podstawowych parametrów wielkości (w zależności od sytuacji w terenie obwód na 130 cm lub obwód w odziomku, średnica korony w metrach i wysokość drzewa w metrach. W przypadku znacznych utrudnień, można

zrezygnować z wykonania pomiaru wysokości drzewa i średnicy korony. Dane przedstawić w postaci tabeli – gatunek, pomierzone parametry wielkości, charakterystyka drzewa w kompozycji).

- ogólną inwentaryzację pozostałych uszkodzonych drzew (poza starodrzewem):

- naniesienie lokalizacji drzew lub grup drzew, na mapie, szkicu itp.,
- podanie gatunku i szacunkowo wieku lub przedziału parametru obwodu pnia na wys. 130 cm. Dane należy przedstawić w formie tabeli.

3. Szczegółową inwentaryzację szkód w drzewostanie:

- naniesienie na mapę inwentaryzacyjną strat w drzewostanie, oznaczenie drzew na mapie jako:

- straty całkowite – wykroty, złamania, powalenia,
- uszkodzenia – wyłamania konarów, złamania, naruszenie systemów korzeniowych (szczegółowy opis uszkodzeń), naruszenie stabilności w wyniku naderwania bryły korzeniowej i statyki wywołanej deformacją korony,
- drzewa do leczenia, ze wskazaniem numeru drzewa wg inwentaryzacji.

Inwentaryzację uszkodzonych drzew i naniesienie strat na dostępną mapę należy wykonywać równoległe z pracami porządkowymi usuwania powalonych drzew. Inwentaryzację szkód należy sporządzić w formie wykazu i planu. Obejmuje ona:

- zabudowę i elementy architektury (w tym ogrodzenia),
- drogi (uszkodzenia nawierzchni w m², opis rodzaju nawierzchni),
- zbiorniki wodne (opis uszkodzeń linii brzegowej, skarp, dna, urządzeń wodnych),
- darń, trawniki, runo parkowe w m²,
- krzewy w szt., (powierzchniowo w m²) – dla krzewów soliterowych w szt.,
- drzewostan wg parametrów i charakterystyki.

Krok 9. OCENA STOPNIA ZNISZCZENIA SUBSTANCJI ZABYTKOWEJ I KOMPOZYCJI PARKU

Ocena dokonywana jest przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na podstawie:

- inwentaryzacji szkód oraz analizy i oceny uszkodzeń bądź zniszczeń substancji zabytkowej, zniszczeń lub strat głównych elementów kompozycji
- identyfikacji historycznej kompozycji obiektu

Ocena stopnia zniszczenia lub uszkodzenia zabytku podawana jest w formie opisowej, graficznej na mapie oraz zestawienia statystycznego strat (szt., m², %)

Krok 10. USTALENIA KOŃCOWE – WSKAZANIE DALSZEGO POSTĘPOWANIA

Wojewódzki konserwator zabytków może zalecić, a właściciel lub posiadacz obiektu zabytkowego powinien opracować projekt konserwacji lub restauracji (zabezpieczenia, odnowienia lub rewaloryzacji) zabytku zniszczonego w wyniku klęski żywiołowej. W przypadku, gdy dla obiektu był wcześniej opracowany projekt rewaloryzacji, należy go uwzględnić jako podstawę planu.

Zaleca się opracować harmonogram prac (rodzaj prac i termin) w zależności od rodzaju zniszczeń i stopnia zniszczenia/uszkodzenia substancji zabytkowej oraz posiadanych środków z uwzględnieniem następujących elementów:

- program gospodarki drzewostanem,
- prace ziemne,
- prace zabezpieczające przed sukcesją naturalną po usunięciu złomów i wywrotów,
- nasadzenia (według przygotowanego planu nasadzeń).

Akty prawne

- ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r. poz. 1897, z późn. zm.)
- ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U z 2018 r. poz. 2067, z późn. zm.)
- ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614, z późn. zm.)

Literatura

1. PGL Lasy Państwowe, Instrukcja ochrony lasu, tom I część III, - załącznik do Zarządzenia nr 57 Dyrektora Generalnego Lasów Państwowych z dnia 22 listopada 2011 r.
2. Zeszyty Naukowe UNIWERSYTETU PRZYRODNICZO-HUMANISTYCZNEGO w SIEDLCACH Nr 95 Seria: Administracja i Zarządzanie 2012, dr Zbigniew Ciekanowski, dr hab. Zenon Stachowiak, Akademia Obrony Narodowej, Klęski żywiołowe jako przesłanki sytuacji nadzwyczajnych

Opracowanie:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,

Zespół ds. ekspertyz i analiz krajobrazu i zieleni zabytkowej:

K. Balik, M. Lisowska, dr D. Sikora, dr R. Stachańczyk, dr M. Świątkowski, I. Wildner-Nurek,
Warszawa 2019